

કાન્તિ ભટ્ટ

વિશ્વનું પાંચ ટકા પ્રદૂષણ સિમેન્ટ ફેલાવે છે

જહોન એફ. કેનેડીએ અમેરિકન યુનિ.માં પ્રદૂષણને અને ખાસ કરીને સિમેન્ટ પ્લાન્ટના પ્રદૂષણ વિશે ભાષણ કર્યું ત્યારે કહેલું કે માનવીની સમસ્યાઓ માનવીએ જ પેદા કરી છે અને માત્ર માનવી જ તેને ઉકેલી શકે. મહુવા(સૌરાષ્ટ્ર) નજીકના સમુદ્રકાંઠે નિરમા સાબુવાળા જંગી સિમેન્ટ પ્લાન્ટ નાખી રહ્યા છે. તેના ઉપર ગુજરાત સરકારની કૃપા છે. પણ મહુવાના ભાજપના જ ઘરના જતિ અને ઘરના ભૂવાની માફક ડૉ. કળસરિયા તો પ્લાન્ટની સામે વાંધો ઉઠાવે છે. ડૉક્ટર જાણતા નથી કે સિમેન્ટ પ્લાન્ટનું પ્રદૂષણ એ મહુવાનો કે ભારતનો નહીં પણ જગતભરનો માથાનો દુઃખાવો થઈ પડેલ છે. સિમેન્ટ વગર ચલાવી શકાતું નથી. આપણે ઝૂંપડાંમાં રહેવા તૈયાર નથી. સિમેન્ટ કોંક્રીટના બંગલા માટે તેમજ સપાટ રસ્તા પર તમારી રૂ. ૧૫ લાખની મોટરકાર દોડી જાય તે માટે સિમેન્ટની જરૂર છે જ. સરકારી કંપનીઓથી માંડીને તમામ મોટા ઉદ્યોગપતિઓ પછી લાર્સન ટુબ્રો તેમજ અનિલ અંબાણી પણ મહારાષ્ટ્રના યવતમાલ જિલ્લામાં ૫૦ લાખ ટનવાળો રૂ. ૨૨૫૦ કરોડનો સિમેન્ટ પ્લાન્ટ નાખી રહ્યા છે. કચ્છમાં એક સિમેન્ટ પ્લાન્ટ છે તેની કેપેસિટી બમણી કરાઈ છે.

ભારતમાં કુલ નાના-મોટા ૧૨૭ સિમેન્ટ પ્લાન્ટ છે તેમાં છ જબ્બર મોટા છે. તેને પ્રદૂષણની ચેતવણી આપ્યા કરો. કંઈ થવાનું નથી. ન્યૂ યોર્ક ટાઇમ્સની મહિલા પત્રકાર ભારત-ચીનમાં ફરી અને હાથ ધોઈ નાખ્યા કે યુરોપિયન કંપનીઓ પણ એશિયાની નુકશાનમાં જતી કંપની ખરીદીને સિમેન્ટમાં પડી છે. યુરોપ-અમેરિકામાં સિમેન્ટનું માત્ર ૨૦ ટકા જ ઉત્પાદન થાય છે. ૮૦ ટકા સિમેન્ટ ગરીબ વિકસતા દેશોમાં બને છે. તેમાં આજે ચીન ૪૫ ટકા સાથે મોખરે છે. તેને પ્રદૂષણની પડી નથી તેને 'વિકાસ' કરવો છે. બહુમાળી મકાનો અને દુનિયા વખાણે તેવા રસ્તા બનાવવા છે. અમેરિકા જેવો દેશ પણ સિમેન્ટ પ્લાન્ટના પોલ્યુશનને લાળા ચાવે છે. સિમેન્ટની ભઠ્ઠીમાંથી મરક્યુરી નીકળે છે તે માનવીના ફેંફસાં બગાડે છે. એ મરક્યુરી નદીમાં, તળાવમાં અને કૂવામાં પ્રદૂષણ કરે છે. તેમ 'ડેઈલી ગ્રીન' નામનું જાગૃત અખબાર કહે છે. અમેરિકામાં ૨૭ સિમેન્ટની ભઠ્ઠીઓ પ્રદૂષણ ફેલાવે છે પણ ત્યાંની સરકાર આ લખાય છે ત્યાં સુધી રોકી શકી નથી. કમાલની વાત એ છે કે 'ન્યૂ સાયન્ટિસ્ટ' જેવું મેગેઝિન પણ કહી શક્યું નહીં કે જે સિમેન્ટ કોંક્રીટના બ્રિજ કે મોટરવેય ૧૦૦ વર્ષ ચાલે તેવી માન્યતા છે તે એકાએક તેમાં સડતર લાગીને (કોરોઝન) કેમ તૂટી પડે છે ? દિલ્હીમાં મોટા બ્રિજ તૂટી પડેલા.

સિમેન્ટનો ઈતિહાસ ૯૦૦૦ વર્ષ જૂનો છે પણ શરૂમાં તો માટી અને ચૂનાથી રહેણાંક બંધાતાં. પછી ૧૮૨૪માં ઇંગ્લેન્ડમાં લીડઝ ગામે જોસેફ એસ્પિડિન નામનો એક બિલ્ડર જાગ્યો. તેણે પોર્ટલેન્ડ સિમેન્ટ બનાવી. પોર્ટલેન્ડ નામ બ્રિટિશ માલિકીના પોર્ટલેન્ડ ટાપુમાં કાચો માલ થતો હતો તે પરથી પડ્યું. એટલે આજે અમેરિકનો સિમેન્ટમાં ગમે તેટલા ચાળા કરે પણ મૂળ પેદાશ ઇંગ્લેન્ડની છે. એ પછી ફ્રેંચમેને ૭૫૦૦ ટનની સિમેન્ટ બનાવીને દુનિયા સામે મૂકેલી. આપણે જોસેફ એસ્પિડિનનું નામ સાંભળ્યું નહીં હોય પણ જોનસન એન્ડ જોનસન ટાઈલ્સનું નામ સાંભળીએ છીએ. ૧૮૬ વર્ષ પહેલાં જોસેફનો હરીફ ઇશાક સી. જોનસન જાગ્યો અને તેણે જગતને સિમેન્ટ આપી. સેન્ટ પોલનું દેવળ બળી ગયા પછી તે સિમેન્ટ કોંક્રીટનું બનેલું. ભારતમાં તો અંગ્રેજો આવતાંની સાથે સિમેન્ટની થેલી આવી. આજે સિમેન્ટનો ક્વોટા નથી પણ પ્રદૂષણની ભાંજગડ છે. સિમેન્ટ એ પાઉડર છે અને તેમાં જ્યારે કેટલાંક ઉમેરણો ઉમેરીને તેને મજબૂત બનાવાય ત્યારે તે સિમેન્ટ કોંક્રીટ બને છે. આજે તો બે ડઝન જેટલી અલગ અલગ સિમેન્ટની જાત છે. ૨૦૦૨ના આંકડા પ્રમાણે જગતભરમાં ૧૮૦ કરોડ મેટ્રીક ટન સિમેન્ટ બનતી. તેમાં ૭૦.૪ કરોડ ટન ચીનમાં અને ૧૨ કરોડ ટન ભારતમાં બને છે. અમેરિકનો ત્રીજે નંબરે છે. હવે અંબાણી અને નિરમા નવા નવા સિમેન્ટ કિંગો પણ આવે છે. એટલે સિમેન્ટનો આંકડો રાતે નહીં એટલો દિવસે વધે છે. ચીનને પ્રદૂષણની કાંઈ પડી નથી. એટલે ચીન તો જથ્થાબંધ સિમેન્ટ પેદા કરીને સસ્તા ભાવે નિકાસ કરે છે અને છેલ્લા આંકડા પ્રમાણે ૧૨૩૫ અબજ ટન સિમેન્ટ પેદા કરે છે. માણસ મરે તો મરે ક્યાં ચીનાઓની તંગી છે ! સિમેન્ટ તો તેના જનમથી જ બિચારા ખાણમજૂરોને તેના પ્રદૂષણની પ્રસાદી આપે છે. ડૉ. કળસરિયાનો બંગલો કે ઘર એ પ્રદૂષણવાળા સિમેન્ટથી જ બન્યું છે. સિમેન્ટ બનાવવામાં જૂના ટાયરથી માંડીને અનેક કચરા વપરાય છે તેનું પ્રદૂષણ હોય છે. જગતમાં જે પ્રદૂષણ છે તેમાંથી પાંચ ટકા પ્રદૂષણ સિમેન્ટ ફેલાવે છે. અમેરિકામાં જેનો જે બંગલામાં રહે છે તેની સિમેન્ટ બનાવવા

સડેલા ટાયર, ગટરનો કચરો, પ્લાસ્ટિકનો કચરો, માંસ અને હાડકાં જે કતલખાનામાંથી મળ્યા હોય તેની બનાવટનો કચરો સિમેન્ટમાં વપરાય છે.

સિમેન્ટના વપરાશ સાથે અનેક વાર્તાઓ વણાઈ છે. ૩૭૧ વર્ષ પહેલાં દક્ષિણ ભારતના રાજા તિરુમલ નાઈકને ચૂનાના ચણાતરને મજબૂત બનાવવા તેમાં તાડનો ગોળ ભેળવ્યો હતો. મલેશિયામાં ૧૯૭૩માં ઈજનેરોની પરિષદ મળી. તેણે ઘડાકો કર્યો કે સિમેન્ટમાં ખાંડ ભેળવવાથી સિમેન્ટ કોંક્રીટના રસ્તા મજબૂત બને છે. મલેશિયામાં તો ડામરના રસ્તાને સુંવાળા-સમથળ બનાવવા સિમેન્ટમાં રબરનો પાઉડર ભેળવાય છે. ૧૯૭૩માં ભારતમાં સિમેન્ટની ખૂબ તંગી હતી. આજ કરતાં માત્ર ૧૦મા કે ૧૨માં ભાગની સિમેન્ટ બનતી હતી ત્યારે ૧૯૭૩માં મને એક સરકારી ઈજનેરે કહેલું કે સરકારે પોતે જ કાળાબજારમાંથી સિમેન્ટ ખરીદીને જલ્દી પ્રોજેક્ટ પૂરા કરવા પડે છે ! સિમેન્ટનાં કારખાનાં બળતણમાં કોલસા વાપરતા, તેની રાખ પણ સિમેન્ટ બનાવવા વપરાય છે. આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં જામનગર નજીક એશિયાનો સૌથી મોટો સિમેન્ટ પ્લાન્ટ સિક્કા ગામે સ્થપાયો હતો. સિમેન્ટ પ્લાન્ટ જંગી પ્રમાણમાં ખાલી જમીન માગે છે. ધરતી તો માતા હતી. આપણે ધરતીપુત્ર હતા. હવે ધરતીના ઘણી બનવા માંગીએ છીએ ! ખરુંને !